

Beseda selektorice tekmovalnega programa 57. Festivala Borštnikovo srečanje in utemeljitev izbora

Selekcija tekmovalnega programa 57. Festivala Borštnikovo srečanje je v luči epidemiološke situacije zaradi covid-19 letos potekala v izrednih razmerah. Izjemoma je s podaljšanim rokom selekcije trajala leto in pol. Selekcijo sem prevzela v času, ko so gledališča že imela izkušnjo s prvim zaprtjem, a smo kljub temu upali, da do drugega zaprtja ne bo prišlo, pa se je nadaljevalo s skoraj polletno prekinitvijo delovanja gledališč. Zaprtje je povzročilo silovito samoohranitveno in ustvarjalno reakcijo – prizadevanje za ohranitev gledališč in razveseljivo erupcijo ustvarjalne energije. Veseli me, da sem selekcijo lahko zaključila z ogledi večidel v živo, pri izboru pa sem upoštevala tudi spletne uprizoritve.

Pregled sezone

Ogled celotne produkcije za selekcijo obenem dojemam kot priložnost za konstruktivno refleksijo celotne sezone (in pol), zato želim opozoriti še na določene pozitivne, pa tudi nekatere problematične in nevrvalgične točke.

Neposredne obravnave **epidemije** in njenih posledic v večji meri ni bilo zaznati, razen nekaj krstnih uprizoritev slovenskih izvornih besedil, večinoma na pobudo in po naročilu gledališč. Bolj se je obravnava pandemije zrcalila posredno; t. j. preko njenih posledic za družbo in individue, zlasti zaradi izolacije in osamitve. Nekaj uprizoritev se je poudarjeno ukvarjalo z bivanjskimi dimenzijami, izgubo smisla, brezcilnostjo, nemostjo sveta ali celo občutjem absurdnosti. Povečano je število uprizoritev, ki obravnavajo duševno zdravje, opozarjajo na nemogoče pogoje in načine dela ter pritiske na posameznike; gledališče tukaj deluje kot platforma za refleksijo in tudi blažilo, skoraj terapevtski pripomoček za lajšanje kriznih časov.

- Zlasti v zunajinstitucionalnih produkcijah (pa tudi sicer) so se posledično vrstili **avtobiografski performansi**, ki so še vedno v porastu, in predstave, kjer so posamezniki pogumno izpostavljali svojo ranljivost, krhkost in nemoč v težkih situacijah, opozarjali na meje svojih fizičnih in psihičnih zmožnosti, izgorelost, depresijo ali celo napovedovali svoje odstopne in zadnje izvedbe.
- Opaziti je bilo **trend predstav** v upočasnjem ritmu, s premolki ali celo popolnoma v tišini. V porastu so na splošno bolj komorne oblike uprizoritev, precej je bilo monodram, solo izvedb in avtobiografskih performansov. Inštitucije pa so v začetku nove sezone že tvegale z bolj bombastičnimi, zasedbeno številčnejšimi in vizualno razkošnejšimi produkcijami.
- Medtem ko so se na medmrežju in v javnosti zlasti med zaprtjem širili sovražni govor in razdori, predvsem pa izjemno nizka (če sploh) kultura dialoga, je bilo **sporočilo večine gledaliških predstav pobuda h kolektivnosti in sodelovanju**, njihovo sporočilo je bilo največkrat sporočilo ljubezni, sožitja, solidarnosti, medsebojnega razumevanja in tolerance ter miru.
- Če ocenjujem **sezono kot celoto, izstopa po kakovosti igralskih stvaritev**. Zaradi dolgotrajnih prekinitvev se je namreč čas študija (vlog) podaljšal, s tem pa naselitev v vlogo in čas za celostno izgradnjo detajlov, ki jih je užitek spremljati. To bi vsekakor veljalo obdržati tudi v prihodnje. Posebej me veseli **veliko število vidnejših in kompleksnejših ženskih vlog**.
- Po drugi strani velja opozoriti na **neenakopravno zastopanost spolov, še zlasti na področju režije** v gledaliških inštitucijah. Režiserke denimo dobivajo občutno manj priložnosti za ustvarjanje in razvijanje svojih potencialov kot njihovi moški kolegi. Pri tem se pojavlja naslednji vzorec: režirajo pogosto lahkotnejše, nekompleksne tekste, tekste za otroke, lahko tudi komedije in – zanimivo – besedila iz slovenske dramatike, zlasti še nenagrajenih avtoric, pogosto režirajo na manjših odrih. Občasno se jim ponudi kakšen avtorski projekt. Na srečo obstajajo izjeme in gledališča, ki se tega problema zavedajo in vzorec zelo uspešno kršijo.

- Še vedno je v določenih predstavah opazno neozaveščeno reproduciranje represivnih in patriarhalnih vzorcev nadvlade ali določanje heteronormativnega pogleda kot normativnega. To bi veljalo ozavestiti in o tem več govoriti.
Vendar gre tudi na bolje: spodbudno se pojavlja vedno več uprizoritev, ki **kritično opozarjajo na kršitve pravic in svobode manjšin in diskriminiranih skupin**, tujcev, migrantov, žensk, lgbtq+ skupnosti; opozarjajo na probleme seksizma, homofobije, ksenofobije, rasizma.
Manj je zaenkrat ustvarjanja afirmativnih scenarijev sprejemanja ali raje afirmacije že obstoječih alternativnih oblik sobivanja. Pojavljajo se že tudi predstave, v katerih je (slovnični) spol le arbitrarna in fluidna entiteta.
- **Zunajinstitucionalna produkcija** se je zlasti v tem času izkazala kot pomemben člen, ki prispeva k izboljšanju načinov, kako živimo kot bolj odprta in vključujoča družba, ter skrbi za ozaveščanje nereflektiranih miselnih reliktoev iz preteklih dob. V upanju na nadaljnjo produktivno in kontinuirano delovanje ji izrekam vso podporo.
- Kar se tematike tiče, ne pomnim, da bi bilo kdaj na področju sodobnih scenskih umetnosti toliko religiozne **motivike**, uporabe narodnih in tudi državnih simbolov ter folklornih in rustikalnih elementov, kar kaže na porast in sviri pred ozkim razumevanjem poslanstva umetnosti kot zgolj branitelja narodne identitete.
- Po drugi strani pa, nasprotno, analiza dejanskega stanja produkcije razkriva njeno pluralnost, odprtost za dialog, soočenja različnih pogledov in osišč, rast števila mednarodnih koprodukcij. Poleg slovenščine postaja uporaba drugih jezikov, **večjezičnost** skoraj že popolnoma samoumevna v relevantnem delu produkcije, ki je ni mogoče prezreti. Tri od tovrstnih predstav so bile posledično tudi izbrane v tekmovalni program.

O težavah hiperprodukcije ali porušenem razmerju med produkcijo in postprodukcijo

- Po trajnejši inkubaciji/hibernaciji gledališč sredi popolnega lockdowna se je zdel vsak performativni dogodek, ki je vsaj malo dišal po gledališču, še kako dragocen. A se je situacija hitro zamenjala. Negativne plati so se pokazale takoj po odprtju gledališč v živo, kjer so poskusili naenkrat v živo prikazati vso produkcijo, ki so jo že pripravili, obenem pa so proizvajali še nove predstave za novo sezono.
- Da gre za ogromno maso, za nekontrolirano hiperprodukcijo, pove podatek, da sem si v času svojega podaljšanega mandata – gre za predstave z javno premiero med 1. 7. 2020 in 31. 12. 2021 – uspela ogledati 210 dogodkov. Od tega je prišlo v neposredno konkurenco za tekmovalni program 192 predstav. Gre za profesionalne dramske, postdramske in sodobne uprizoritvene produkcije institucionalnega in zunajinstitucionalnega polja, namenjene odrasli publiki. Od 192 sem 152 predstav uspela videti v živo, preostale sem si ogledala prek spleta, na spletnih premierah oziroma na video posnetkih, saj večina teh tudi nikoli ni imela klasične odrske premiere pred publiko v živo.
- Problemi porušenega razmerja med produkcijo in postprodukcijo v slovenskem gledališču zaradi specifičnosti in majhnega trga niso novi in se kažejo že od osamosvojitve dalje. Gre pa to predvsem na škodo kakovostne produkcije, ki bi jo moralo v okrepljeni postprodukciji videti čim več gledalcev. Da stanje postaja nevzdržno in da doslej nima ustrezne rešitve, se zavedajo tudi ustvarjalci sami in ga naslavljajo v svojih predstavah.

Kriteriji in izbor tekmovalnega programa

Predstave, ki sem jih izbrala v tekmovalni program, pričajo o moči slovenskega gledališča in nujnosti obstoja sodobne gledališke produkcije v tem kritičnem civilizacijskem in družbeno-političnem trenutku. Zanje si želim, da jih vidi čim več ljudi. Gledališče v tem primeru namreč ni le zrcalo, ki kritično motri našo družbeno realnost in prepreke, pred katerimi smo se znašli kot družba, posamezniki in v prvi vrsti človeška bitja, pač pa učinkuje kot sredstvo, ki nam omogoča razumeti in procesirati nastalo stanje

krize. V tem smislu učinkuje skoraj terapevtsko na obeh straneh rampe, pri gledalcih in ustvarjalcih, ter dviguje moralo, s tem ko ustvarja nove načine, kako vzdrževati visok nivo dialoga in kulture v družbi.

V tekmovalni program sem izbrala predstave, ki izstopajo po svoji umetniški kvaliteti in izpovedni moči, tiste, ki na estetski ravni učinkujejo kot celostno izdelane ter so me prepričale v kolektivnem kreativnem presežku in kvalitativno enakovrednem prepletu vseh uprizoritvenih elementov, in to ne glede na žanr ali obliko gledališča. Obenem je poudarek na tistih gledaliških predstavah, ki posegajo po za družbo relevantnih temah, imajo jasno izdelano idejno stališče in v tem kriznem trenutku posedujejo moč, da so sposobne v javnosti sprožiti določene polemike in tvorno zastavljati vprašanja o današnji družbi, vlogi posameznika in gledališča v njem, pri tem pa prevprašujejo obstoječe javne diskurze ter družbi nastavljajo moralni in etični kompas. Gre za predstave, ki se zavedajo lastne umeščenosti v lokalni ali širši družbeno-politični kontekst in aktualni trenutek. Predstave, ki uspejo na najbolj relevantne načine artikulirati pereče probleme današnjega časa in to počno na umetniško slikovit, silovit in prepričljiv način.

Izbrane predstave ne kažejo le zrcalne podobe našega trenutnega stanja, ampak se med seboj tudi nezadržno kalejdoskopsko komentirajo. Pa naj gre za razpadanje družinske celice, prikaz njenih disfunkcionalnosti ali nevzdržnega stanja bivanja med štirimi stenami, spopad z osamljenostjo in izoliranostjo sredi skupnosti; opozarjajo na diskriminacijo, nestrpnosti, posledične težave duševnega zdravja, depresije in izgorelosti, z njimi pogosto povezane finančne zagate in hiperproduksijske pritiske neoliberalnega kapitalizma; obravnavajo podnebno krizo, (posledično) naraščanje problemov množične migracije in dojemanja kulturne integracije, opozarjajo na radikalne posledice nestrpnosti in nasilja zaradi verskih ali ideoloških razklanosti, ter kažejo še, slednjič, kako se človeku lastno sovraštvo obrne proti njemu samemu. Predstave tekmovalnega programa omogočajo zastopnost pluralnosti različnih osišč, spodbujajo k dialogu ter njegovemu razvijanju, obenem pa sprožajo zavest, da je umetnost tudi pomembna moralna in duhovna opora, način, kako lahko prebrodimo težke bivanjske situacije in jih ugledamo v drugi luči.

Pri gledališču gre za kompleksno umetniško in kolektivno dejavnost, ki bi ji morala biti z zagotavljanjem pogojev delovanja omogočena zmožnost ustvarjanja alternativnih imaginarijev, ki naj nam pomaga zamisliti nove načine, kako skupaj in v tvornem duhu naseljevati drugi, boljši jutri. To je danes v vsesplošnem duhovnem kolapsu in moralni dezorientaciji še kako nujno.

V tekmovalni program izbiram polno kapaciteto, maksimalno možno število glede na podaljšano obdobje izbora, t. j. štirinajst predstav. Dodajam jim še dve spletni predstavi, ki sta doživeli premieri v času popolnega zaprtja gledališč in obe opozarjata na pomen gledalca za obstoj gledališča ter nujnost novih načinov tvorjenja skupnosti in komunikacije v kriznih obdobjih gledališča.

To utemeljitev pišem v začetku novega leta 2022. Ne vem, kakšna bo situacija v času izvedbe festivala, kar je za žive uprizoritvene umetnosti ključnega pomena. Želim si, da bi predstave našle pot do gledalcev v živo in prikazale gledališče v njegovi polni moči.

Selektorica tekmovalnega programa 57. Festivala Borštnikovo srečanje

Nika Leskovšek